

Munkedals Historia och beskrivningar.

TORREBY

Avskrift från Bohusläns Beskrivning (Johan Ödman 1746)

I denna socken ligger icke allenast det sköna säteri Thorby eller Thoresby sal grevinnan Aschenbergs, som hade överste Liliehök och dödde 1738 på sitt 96 år, havades dess k. Doter fru överstinnan Meck det nu fått i arv efter dess död; Det är övermåttat väl beläget ut med Gullmars fjorden och Saltkällesjön mitt i en skön skogelund med stora trädgårdar och andra härligheter beprytt, dock av trä väl uppbyggt;

Avskrift från Bohuslän, en bok för skola och hem (Anders Haglund och Axel Hagnell 1923)

Ett gammalt Bohuslänskt gods.

I hjärtat av Bohusläns förnämsta åkerbruksbygd och en av dess fagraste nejder ligger Torreby, numera landskapets största gods. Några hundra meter öster om Gullmarsfjordens innersta del, den smala Färlefskilen, reser sig den i slutet av 1800-talet uppförda, slottsliknande herrgårdsbyggnaden med tinnar och torn i en vidsträckt park, där ärevördiga bokar och lindar viska om minnen från längesedan svunna tider. Torreby har gamla och förnämna anor. Adelsgoods åtminstone i mitten av 1500-talet – säkerligen tidigare – kom det efter skiftande öden år 1661 i den berömde generalguvenören Rutger von Aschenbergs händer. Genom Ashenbergs dotter Margarethas giftermål med överste Göran Lilljehök övergick godset i dennes ägo. Sedan har det tillhört olika släkter och äges nu av grosshandlanden N.G. Sörensens sterbus.

Det är endast när man räknar med bohusländska förhållanden som man kan kalla Torreby ett större gods. Det omfattar med underlydande gårdar 5 1/8 mantal med en areal av 700 hektar, varav 160 hektar utgör åker, 35 hektar betesmark och resten skog. När grosshandlaren Sörensen tillträdde egendomen, indrogs alla torpen och lades ut till betesmark eller planterades med skog. All mark, som inte utgör åker eller betesmark, är numera skogsbeväxt och står under länsjägmästarens vård. De gamla ekbestånden på sluttningarna mot fjorden torde vara de största och värdefullaste, som landskapet har att uppvisa.

Åkerjorden är av utmärkt beskaffenhet, framför allt nordväst om byggnaderna, där den består av av djup lermylla på lerbotten. Här utbreder sig ända ner till fjorden ett sammanhängande fält på 35 hektar, som lämnar de rikaste veteskördar. Men även den övriga åkerjorden är numera bördig och jämförelsevis lätt att bruka. Trots den starkt brutna terrängen ligga åkrarna i allmänhet samlade i stora fält, vilka på grund av gynnsamma lutningsförhållanden äro lätta att dränera. Det största odlade området är beläget nordöst om nya herrgårdsbyggnaden och utgörs av en kilometerlång, ganska bred och långsluttande dalgång, upptagande en yta av omkring 60 hektar. När grosshandlaren Sörensen genom köp av ett par gårdar, som gränsade intill Torreby, förvärvade ifrågavarande område, utgjordes det till största delen av ängs- och kärrmarker. Herr Sörensen lät en lantbruksingenjör avväga hela dalen och uppgöra plan för fullständig dränering som också omedelbart verkställdes. Genom hela dalen löper nere i botten en bred väg och på ena sidan denna ett stort avloppsdike, som uppsamlar överflödsvattnet från det jämna, vackra

Munkedals Historia och beskrivningar.

slutningarna, där naturligtvis inte ett öppet dike står att upptäcka. Nu bärgas de härligaste skördar, där förr de av vatten eller torka förpinade små åkerlapparna kämpade en förtvivlad strid med vass och hästhov, vide och björnbärsbuskar, och godstes åkerareal har ökats med mer än en tredjedel.

Ett annat betydelsefullt arbete utfördes under grosshandlare Sörensens tid å de åkerfält, som ligga närmast omkring nya herrgårdsbyggnaden, samt å en del av det nuvarande trädgårdsområdet. Dessa fält, som består av sandjord, lämnade under torra år alltför klena skördar. Så kunde de ej få fortfara. Det gällde att utfinna bästa medlet för att förbättra jorden. Genom ivriga och noggranna undersökningar upptäcktes slutligen å egendomens utmark ett mäktigt lermärgellager av utmärkt beskaffenhet. Här hade nu Sörensen å egna marker funnit just det jorfförbättringsmedel, som han nu behövde, och var nu inte sen att tillgodogöra sig det värdefulla fyndet. Varje vinter under de närmaste åren märglades omkring fem hektar av nämnda sandjordfält, till dess hela området på detta sätt liksom omskapats. Inte mindre än 400 parlass märgel bestods å varje hektar jord. 2000 parlass om året! Det var ett drygt arbete. Men det blev en välsignad gärning. Numera står grödan även under torkår lika frodig på dessa fält som på de ursprungliga lermyllefälten.

Jordbruket å Torreby står också i främsta ledet inte blott i landskapet utan säkerligen i hela landet.

Cirkulationen är sjuårig och omfattar. 1) två tredjedelar helträda och en tredjedel halvträda med rotfrukter, 2) vete och råg i lika delar, 3, 4 och 5) vall, samt 6 och 7) vårsäd. Potatis och ärter odlas utanför skiftena.

Trädan kräver mycket arbete. Jorden skall göras lucker, lätt och ogräsfri samt tillföras näring istället för den, som olika växtslag under sex års tid förbrukat. Helträdan får 50 parlass naturlig gödsel, 200 kg superfosfat, 100 kg ångpreparerat benmjöl och 100 kg kainit per hektar. Slutligen tillföres jorden kalk i mån av behov. På våren övergödes vetet med 100 kg Chilesalpeter.

Vårsåden övergödes med 100 kg superfosfat och 100 kg Norgesalpeter per hektar, medan tredje årets vall får sitt näringsförråd förstärkt med innehållet i de två stora urinbrunnarna brevid den cementerade och överbyggda gödselstaden.

Av stråsäd odlas huvudsakligen Thulevete, Stjärnråg och Segerhavre, av trindsäd Glänärtan och av foderväxter svenskt senklöver, timotej och blå luzern. Försök att odla bönor ha misslyckats. Bönan blommar för tidigt och blir för kort. År 1921 skördades 3.600 kg vete, 3.200 kg råg och 2.800 kg vårsäd – havre, korn och blandsäd – per hektar. Glänärtan, som användes till foder å svin och nötkreatur, är en särdeles präktig växt. Den avkastade samma år 3.600 kg per hektar. Och ej mindre rika äro hö- och rotfruktskördarna. Den svenska senklövern ger visserligen en något mindre andra skörd än tidigare sorter, men så blir den första så mycket större. Sällan får man se en sådan längs på klövern som här. På tredje årets vall, där timotejen står hög och tät och så jämn som omden vore klippt, inhöstas finaste utsädesfrö för flera tusen kronor. Ett fem år gammalt luzernfält strax intill har redan före midsommar lämnat en första skörd, som man nått och jämt kunde få slottermaskinen igenom. Och över det vackra, fullständigt ogräsfria rotfruktsfältet vilar luften tung och från. Man kan nästa se, hur rovor och kålrötter, betor och morötter utvecklas från den ena dagen till den andra.

Munkedals Historia och beskrivningar.

Av potatis odlas nästan uteslutande magnum bonum. Det är en potatissort, som trives synnerligen väl på Torreby. Den har odlats här i över trettio år och tycks bli bättre år efter år. Då den dessutom, som bekant är ytterst härdig, lämnar man den utan tvekan företräde framför andra sorter, som visserligen kunna avkasta något mera men äro mindre hållbara. Det var sedan man på Torreby utfört hushållningssällskapets försök med elva sorters potatis som man valde magnum bonum. Denna potatis har sedan alltjämt bibehållits, utan att man funnit anledning att prova andra några sorter, t.ex. up to date, som allmänt odlas å närliggande egendommar.

Emellertid är det inte nog med att jordbrukaren genom omtanke och arbete får åkern att bära till och med den rikaste skörd. Han måste också ha skörden väl bärgad. En dåligt bärgad skörd är mer eller mindre värdelös. Det har man förstått på Torreby. Ingen möda sparas för att samla fältens rikedomar oförstörda under tak. Allt hö hässjas, och alla sädessorter hängas upp på stör. Det är visserligen ett bärgningssätt, som kräver mycket arbete, men risken att få sköden förstörd är nästan ingen. Även under de svåraste bärgningsförhållanden kan man vara säker på att inhösta en vara, som innehåller högsta möjliga procent av växterns ursprungliga näringsvarde.

Det är inte några småsummor en årsskörd på Torreby representerar. En mängd vete och råg säljes till utsäde. Största delen uppköpes dock av olika kvarnbolag till förmalning. Vårsäd och rotfrukter liksom en stor del av potatisen fodras upp på den talrika djurbestittningen. Försäljning av mjölk och avelsdjur utgör också egendomens förnämsta inkomstkälla. Ladugården är kanske det mest sevärda på Torreby. Redan då man från de skogklädda höjderna närmar sig den stora samlingen av byggnader på den vackra platån ovan om fjorden och det förut omtalade stora, bördiga åkerfältet, får man ett starkt intryck av något för Bohuslän enastående. Och intrycket förstärkes sedan alltjämt under vandringen genom den ena ladugårdslängan efter den andra.

Nötkreatursbesättningen förtjänar sitt särskilda kapitel. Den är icke blott den största i landskapet utan anmärkningsvärd även därigenom, att den utgöres av en ras, som i Bohuslän försökts endast på Torreby och även i övriga delar av landet är ganska sällsynt. Det är den jämförelsevis småväxta, hjortfärgade, med ovanligt kort och brett huvud och korta horn försedda Jersey-rasen. Besättningen, ursprungligen direkt importerad från Jerseyöarna, består av 130 sådana djur. Oaktat rasen eljest tycks vara ganska ömtålig för vårt klimat, trivs den synnerligen väl på Torreby, och korna ha här ökat i vikt med icke mindre än omkring 100 kg. Mjölkkavkastningen, ca 2.600 kg per djur och år, är visserligen mindre än från de i södra och mellersta Sverige vanliga mera storväxta raserna, men fetthalten, som varierar från lägst 5,2 procent ända upp till 7 procent, är så hög, att knappt två tredjedelar av den vanliga mjölmängden åtgår till varje kg smör. Då dessutom de ganska småväxta djuren äro tamligen lättfödda, blir det ekonomiska utbytet gott.

I början utfodrades djuren mycket kraftigt, så att de mjölkade upp till 5.000 liter per år. Ladugården var då huvudsakligen anlagd på försäljning av avelsdjur till Danmark och olika delar av Sverige. Det gällde således att kunna visa på så hög mjölkkavkastning och fetthalt som

Munkedals Historia och beskrivningar.

möjligt. Djuren förstördes emellertid av den starka utfodringen, fingo tuberkulos och magkatarr. De äldre måste slaktas, endast ett trettiotal yngre djur behölls kvar, och av dessa uppdrogs en ny kreatursstam, som genom måttlig utfodring sattes i utmärkt skick. Den är sedan tolv år tillbaka förklarad reaktionsfri.

Högmjolkande kor erhålla nu i dagsranson 7 kg hö, 15 kg rotfrukter, 10 kg ensilage, 2 ½ kg blandat kraftfoder samt halm. Så mycket de önska. I automatiska hoar - en för varje djur för att undvika smitta - serveras djuren vatten, som de således ständigt har till sitt förfogande. Kl. 5-8.30 fm. få de sitt första mål, varvid de olika rätterna förekomma i följande ordning: kraftfoder, rotfrukter, hö, halm. Middagsutfodringen sker 1.30-5 em., och matsedeln är då densamma, med undantag av att rotfrukterna utbytt mot ensilage. Mjolkningen verkställs kl. 5-7 fm., 12 -1 och 5-7 em, och mjölken föres direkt från ladugården till godsets mejeri för att behandlas i kylkar och separator. Mjolkberedningen är nästan uteslutande inriktad på gradförsäljning i Göteborg. Smör tillverkas endast för egendomens och underlydandes behov. Skummjölken användes för utfodring av kalvar och ett fyrtiotal svin.

Det är en särdeles vacker syn dessa långa rader av djur, skinande av välmåga och så lika varandra, att det säkerligen skulle vara omöjligt för djurskötarna att hålla reda på vem som är Stjärna och vem som är Stina eller Majros, om inte den svarta namnbrickan fanns. Tysta och stilla stå korna och ungdjuren i sina bås och kalvarna i sina kättar. Vänliga händer förse dem med allt de behöva. De ha tydligen ingenting övrigt att önska. Blott de tre stora avelstjurarna däruppe i ena ändan av stallet visa lite missnöje med sin tillvaro, åminstone när de utsätts för människors nyfikna blickar. De stå där också fjättrade med tunga järnkedjor och ring i näsan, och det känns nog inte alltid så trevligt med sådana band på livslusten och frihetsbegäret. Den dagliga motionen, som tjurarna få ute vid vattenpumpen samt promenaderna för mjölkkärran ut till beteshagarna, där mjolkningen försiggår under sommarmånaderna, äro tydligen mycket efterlängtade avbrott i inomhuslivet och ha en valgörande inverkan på både kropp och sinne. För att djurna skola ha det så ändamålsenligt och trivsamt som möjligt, sparas varken möda eller kostnader.

Å en rymlig motioneringsplan eller rastgård få både kor och ungdjur under den tid av året, då de fodras inne, dagligen tumla om i frihet och inandas den friska luften. De späda kalvarna ha sitt eget hus. Denna anordning har sin särskilda historia. Inom Jerseyrasen såväl inom andra kreatursraser uppträder periodvis bland kalvarna en magsjukdom, som yttrar sig i en häftig diarré och i de flesta fall ödelägger så gott som hela kalvbesättningen. Vetenskapsmännen alla försök att finna botemedel mot den farliga sjukdomen ha hittills misslyckats. På Torreby sparades inga kostnader, och olika medel försöktes för att bekämpa sjukdomen. Men allt var förgäves. Äntligen lyckades grosshandlare Sörensen hitta lösningen till problemet. Den var enkle nog. Ett särskilt kalvhus uppfördes av sten och cement, och kättarna tillverkades av järnplåt. Nu kunde man utan vidare bränna bort de sjukdomsalstrande bakterierna. Några halmkantar bredas ut i kalvhuset och antändas. När lågorna slickat varje fläck av huset både innanför och utanför kättarna, kan man vara säker om att all smittofara är avlägsnad. Tillvägagångssättet har visat sig fullständigt tillförlitligt. Den otäcka magpesten bland spädkalvorna i Torreby ladugård har totalt försvunnit.

Munkedals Historia och beskrivningar.

Kostallet är så rymligt, ljust, rent och friskt, att man knappt kan undgå att tänka på att många, många människor både på land och i stad på grund av fattigdom eller oförstånd och likgiltighet ha det mycket sämre ställt i detta avseende. Tak och väggar äro förstås vittrappade. Golv och matbord desinficeras 2-4 gånger i månaden, golvet med vattenblandad kalk och matborden med lysoformlösning. Under sommaren, medan de flesta djuren äro ute på bete, passar man på att utföra nödiga reparationer samt kalkstryka väggar, golv och tak och desinficera hela stallet. Jag undrar om inte mången lantbrukare vid åsynen av alla dessa utgifter och allt det besvär bara för en hop kalvar och kor skulle mumla lite smått om slöseri och barnsligt fjäsk. Men han skall säkert ändra mening, sedan han fått reda på nettoinkomsten av dessa djur och jämfört den med vad han själv förtjänar på sina. Och han skall knappast kunna undgå det intrycket, att det också måste vara bra mycket trevligare att gå som djurskötare eller mjölkerska i en ladugård, sådan som denna, än i en mörk, smutsig och osund.

Samma angenäma och värdefulla iakttagelser som i kostallet gör man hos de övriga djuren, hästar, får och svin. Överallt samma omtanke och insikt beträffande urvalet, överallt omsorgsfullaste vård. "Endast det bästa är gott nog", det är den gyllene regeln på Torreby.

Den, som möjligen hoppats att här få se en större lyxuppsättning av hästar, blir bedragen. Hästuppsättningen på Torreby är icke i första hand "till lyst" utan till arbete. En liten näpen gotlandsponny står för de yngsta Sörensensernas räkning, och tvenne knubbiga, gula nordfjordhästar används för promenadåkning på egendomen. För övrigt utgöres de sammanlagt tjugofyra "hästkrafterna" av korsning mellan ardenner - och norsk ras, grova och seniga djur, som lämpa sig synnerligen väl för det krävande jordbruksarbetet.

Ett trettiotal Oxforddownfår förse ägarens hushåll med det läckraste kött. Det rikliga, närande "saltbetet" nere å strandängarna är mycket omtyckt av de matfriska djuren, och köttet blir mörkt och välsmakande av en sådan kost. Fåren, som premierats av hushållningssällskapet, äro för övrigt mycket eftersökta som avelsdjur.

Mest förvånad blir kanske besökaren, när han träder in till de allmänt som riktiga "snuskepellar" ansedda svinen. De ha ju nästan lika städat och fint som de andra djuren. Väggar och tak äro vittrappade alldeles som i kostallet. Och det märkvärdigaste är, att svinen uppenbarligen trivas i denna omgivning. Kättarna äro uppförda av tegel och betong. Golvet är starkt lutande, så att den flytande spillningen utan svårighet finner väg till någon av de båda rännorna, som löpa på var sin sida av gången och utmynna i en brunn utanför stallet. I särskilda avbalkningar, i ett par kättar på "läktare", vartill en liten trappa leder upp, ha djuren sin torra, mjuka halmbädd, som de äro mycket måna om att hålla ren. Och inte behöva de trampa ner sig till buken i orenlighet, för att benen skola erhålla tillräcklig styrka. I stora, torra rastgårdar ute i det fria få de dagligen den motion de behöva.

Foderladan är den största i Bohuslän. Den rymmer inte mindre än 1.000 parlass och har synnerligen praktiska anordningar för grödans inbärgning liksom fodrets överförande till kostallet. På bottnen av skördevagnen sträckas ut två starka linor, vilka slås om höet eller säden

Munkedals Historia och beskrivningar.

när lasset är färdigt. Naturligtvis kan man köra tvärs igenom ladan. Då körkarlen hunnit med lasset till mitten av genomfartsgången, stannar han och krokar de båda linorna i en enkel blockinrättning. Linorna dragas åt, den tunga balen lyftes ur vagnen och föres på en rälsbana uppe under takåsen till den plats i ladan, där man vill placera den. Genom ett litet ryck i en smalare lina befrias den från blockkroken och faller ned.

I foderladan äro också de sex ensilagebrunnarna belägna, de enda i sitt slag i Bohuslän och de första i hela Sverige. Brunnarna äro murade av tegel, fem meter djupa och femmeter i diameter. I dem pressas färskt gräs av olika slag hårt tillsammans till en sur, saftig och näringsrik massa. Det annars rätt värdelösa gräset på ängsbackar och dikesrenar kommer här till användning. För övrigt följer man Kajsa Vargs recept: "Man tager vad man haver". Varje brunn rymmer 25 parlass, och man lämnar inte gärna någon obegagnad. När en brunn är fylld med gräs, lägges däröver ett lager av tång och till sist ett mer än halvmetertjockt sandlager, som sluter tätt till och pressar väl ihop massan. Efter 100 dagar är den chokladbruna "pressyltan" färdig och utgör ett synnerligen begärligt och mjölkgivande foderämne, fullt jämförligt med rotfrukter.

Såväl ensilaget som det övriga stråfodret forslas från ladan till kostallet i därför särskilt byggda järnvagnar. Genom enkla men särdeles praktiska anordningar har man gjort det möjligt att på räls föra dessa till vilken plats som helst över det långa matbordet. Härigenom sparas i hög grad tid och arbete vid utfodringen.

I foderladan är, som sig bör, också trösklogen inrymd. Här träffa vi på maskiner av olika slag för den ihöstade grödans bearbetning. Nästan mitt på golvet står Munktells dubbelrensande tröskverk, som inte blott skiljer säden från halm och agnar utan lämnar den ifrån sig direkt ned i säckarna fullständigt renad, putsad och sorterad. Ej långt från tröskverket har en annan viktig maskin sin plats. Det är kvarnen, i vilken all den spannmål, varmed svin och nötkreatur utfodras, krossas till gröpe. Och längst borta i hörnet har man ställt undan frönötningsmaskinen. Men vad är det för ett märkvärdigt skåp, som placerats uppefter väggen när ingången till logen? Jo, här förvaras den elektriska motorn, som driver icke blott alla de nämnda maskinerna utan också den utanför logen uppmonterade cirkelsågen, på vilken bland annat all ved för egendomens behov sågas. Sedan åtskilliga år tillbaka är hela egendomen elektrifierad med kraft från Trollhättan, och det behöver väl knappast sägas, att Torreby inte bara består sig med elektrisk drivkraft utan också med elektriskt ljus.

Mycket skulle vara att säga om slöjdverkstaden och smedjan, där egendomens respektingivande uppsättning av åker- och körredskap repareras och till stor del förfärdigas, om det väldiga magasinet med sina trattformiga bingar, genomdragna av ett helt system av lufttrummor, varpå säden vilar och hålles torr och frisk, om vagnslider och källare och inte minst om de näpna, rödmålade statstugorna med vita fönsterbräden och knutar omgivna av blommor och trädplanteringar. Men vi måste skynda för att få tillfälle att litet utförligare omnämna den vitt berömda fruktträdgården på sluttningarna och i dalsänkan mellan den ståtliga nya herrgårdsbyggnaden från förra seklets slut och den enkla gamla ärevärdiga från vår storhetstid.

Munkedals Historia och beskrivningar.

Den storartade, synnerligen välbelägna trädgårdsanläggningen innehåller förutom grönsaksodling och bärbuskar, 2.300 fruktträd, huvudsakligen äppelträd. Det är en lust att vandra i den svarta mullen mellan dessa långa rader av ytterst välvårdade träd. Som exempel på den omsorg man nedlägger på den stora trädgårdens skötsel kan nämnas, att bland mångahanda förstklassiga redskap för jordens kultivering även inköpts en nyligen uppfunnen dyrbar motorfräs, som ännu torde vara ytterst sällsynt i svenska trädgårdar och vid tiden för inköpet endast användas på Experimentalfältet. Ett par tre hundra av de gamla fruktträden stå ännu kvar, alla de andra äro unga träd, som bära sällsynt rika skördar. En avdelning på omkring 500 spalierträd fångar alldeles särskilt vår uppmärksamhet. På en varm sluttning mot väster ha de uppdragits utefter långa rader av snett ställda höga plank och trivas synbarligen mycket väl, oaktat deras frihet blivit starkt kringskuren. Frukten som mognar tidigt och utvecklas särdeles väl i det varma solbadet, betingar naturligtvis ett högt pris. Huruvida odlingen i alla fall är lönande, kan dock starkt sättas i fråga, då skörden på dessa små träd med blott några få grenar måste bli jämförelsevis liten, och det arbete och de kostnader, som måste nedläggas på en sådan odling, givetvis äro ganska betydande.

Från omkring 400 bigarråträd förses under sommarmånaderna frukthandlare i Göteborg och badortsrestauranterna i Bohusläns skärgård med den utsöktaste dessertfrukt. Oaktat man med största omtänksamhet valt flera sorter, som mogna med någon veckas mellanrum, och skördearbetet således kan pågå ganska länge, krävas många flitiga händer för att bärga den väldiga skörden, som under goda år uppgår till i medeltal 50 liter på varje träd. Priset sättes så pass lågt, att försäljningen går raskt undan. Somliga dagar måste man till och med avsäga sig en del beställningar och blott tillgodose de värdefullaste kunderna. Även plommonen och de flesta päronsorterna behöva avsättas omedelbart efter mognaden, om de ej skola förstöras. Det erbjuder inte heller några svårigheter att finna köpare. Torreby välkända märken äro mycket eftersökta. Äpplen och en del päronsorter inbärgas däremot i det stora, synnerligen praktiskt uppförda och inredda fruktlagerhuset, varifrån de under vinterns lopp i olika förpackningar sändas ut över landet. Den ojämförligt största delen av trädgården upptages också av äppelträd. Äppelskörden är många gånger så stor som den övriga fruktskörden. Äpplena har ju den fördelen, att de flesta sorter kunna förvaras en längre tid och utbjudas i marknaden efter hand, varigenom säljaren kan betinga sig ett förmånligare pris, än om försäljningstiden är alltför begränsad. De sorter, som framför allt odlas å Torreby, äro Åkerö och Cox's orange. Den sistnämnda trives synnerligen väl och utvecklas vissa år till och med bättre än i Skåne, ett ganska anmärkningsvärt förhållande, då denna äppelsort ej med fördel odlas längre norrut än i Bohuslän och där endast i närheten av kusten. Cox's orangeäpplet, sådant det utbildas å Torreby, är en delikatessfrukt av yppersta slag. Även Gul Richard och Signe Tillisch äro äppelsorter, som man med framgång odlar i Torrebyträdgården. Gravensteiner finnas också i rätt stor utsträckning men gå ej så bra som de andra sorterna.

Fruktlagerhuset, uppfört av betong i tre våningar, har dubbla väggar med ett luftfyllt mellanrum. Därigenom minskas fuktigheten och temperaturen blir mera jämn. I första våningen ligger det rymliga lagerrummet. Kommer man in här en höst- eller vinterdag, får man på talrika hyllor och bord se den ena ribblådan bredvid eller över den andra, fyllda med äpplen eller päron av olika slag. Våningen närmast ovanför inrymmer lådrum samt sorterings och packrum. Här sorteras varje slags äpplen i tre olika kvaliteter och packas i Pomologiska

Munkedals Historia och beskrivningar.

föreningens trettio- eller sextioliterslådor, varefter de bästa sändas till nämnda förening i Stockholm, till Operakällaren och till frukthandlare i Göteborg. De övriga bjudas ut på torgen, huvudsakligen i Uddevalla och Göteborg. År 1921 betalades första packningen med kr. 1,75, andra med 1,50 och tredje med 1,25 per kg. Onekligen ett ganska högt pris vid partiförsäljning, men så hade också frukten vitsordet att vara bland den bästa, som kunde erhållas från svenska trädgårdar. I översta våningen torkas och förvaras allehanda grönsaker, som naturligtvis också odlas i den stora trädgården fast i mindre omfattning.

Ett besök å Torreby kan inte avslutas behagligare än med en promenad genom den vackra parken ned till stranden, där ångbåtsbrygga, kallbassäng och varmbadhus äro belägna. För ett tjugotal år sedan hade bryggan större betydelse än nu. Då gick över den godsets så gott som enda förbindelse med den övriga världen. Så länge fjorden ej var tillfnusen, uppehöll en av bohuslänska kustens ångare två gånger i veckan regelbundna turer på Torreby. Efter Bohusbanans tillkomst ha dessa ångbåtsförbindelser upphört och efterträts av dagliga hästskjutsförbindelser med det uppblomstrande stations- och fabrikssamhället Munkedal, dit en god landsväg leder genom den fagra bygden. Men om också kommunikationerna med Torreby betydligt utvecklats under senare år, ligger ännu det gamla godset lugnt och fridfullt åtskilliga kilometer bortom den bullrande allfarvägen.

.....

Avskrift ur "Bohuslän i ord och bild", kalender med Ortsbeskrivningar. Utgiven av Bohusläningen 1924.

Större jordbruk.

Torreby (förr Toreby) har en utomordentligt vacker belägenhet på det bördiga Tungenäset vid Gullmarsfjorden. Egendomen har varit säteri för flera av de förnämsta norska och danska adelssläkterna. År 1624 övergick Torreby genom arv till Mads Bagge på Holma. Detta arv erhöll B. Efter sin barnlösa syster Elisabet, änka efter Henrik Pedersson-Månesköld till Köperöd å Orust. Efter Mads Bagges död 1639 övertogs såväl Torreby som Holma av sonen Peder.

Den 4 oktober 1660 ingav Peder Bagge till de svenska myndigheterna följande förteckning över Torrebygodset:

Torreby säteri med torpen Gylleröd och Dushus samt ytterligare inom Foss socken: Värbylmtl med torpet Tratteholmarne, Fatorp 1, Kile 1, Sjörits $\frac{1}{2}$, Skulevik 1, Amunderöd 1, Berg 1, Holmen 1, Ålveden $\frac{1}{2}$ med torpen Loft, Bastekilen och Gunnersplats, Ryrsvarp $\frac{1}{4}$, Övre Berg 2 med åtta strandsittare, Ellingeröd $\frac{1}{2}$, Hensbacka $\frac{1}{2}$ med torpen Klaverviken och Jon Skomakares plats, Svinebacka ! med två strandsittare, Småröd $\frac{1}{2}$, Lyene (Liane?) $\frac{1}{4}$ och Skarnslätta (Skarnhalla?) $\frac{1}{8}$, tillsammans 13 $\frac{1}{8}$ mtl, fördelat på 18 självständiga hemman.

De till båda gårdarne Holma-Torreby hörande strögodsens äro uppförda under en rubrik och omfattade Sör Kila lmtl, Hogen 1, Akerbräcka 1 i Lyse socken, Knarrevik 1 i Håby,

Munkedals Historia och beskrivningar.

Elnebacka ½ , Sivik 1, Brattön 1 med lägenheterna Lilla Brattön, Tranhem, Fjällvattnet och Multevattensskog i Hede socken, Anneröd 1 i Skredsvik samt Alnäs 1 mtl i Krokstad, summa 8 ½ mtl.

Från 1645 började Bagge låna pengar av Thomas Dyre på Sundsby och pantsatte efterhand allt sitt gods i Bohuslän, både Holma och Torreby. Vid länets övertagande av Sverige stod allt Peder Bagges gods i pant hos Margareta Hvitfeldt å Sundsby med undantag av Skulevik och en del av Heen (Heens-backe?), som var pantsatt till David i Ulebergshamn. Redan 1661 övergick Holma och Torreby med underlydande till generalguvernör Rutger von Ascheberg, som dämed gjorde början till sina stora egendomsförvärv i Bohuslän.

Ascheberg uppehöll sig med förkärlek å Torreby, då hans många uppdrag unnade honom någon kortare vila. Man har berättat, att han efter döden stundom vid midnattstid anländer uti en med ett svart vrenskande spann förspänd vagn för att besöka sitt forna älsklingshem.

I från Ascheberg övergick säteriet till en Lilliehöök, Meck, Virgin, kapten Tegnér, överste Knut Bonde, baron Carl Bonde, överste Schultzen, baron Carl Akerhjelm, löjtnant Tham, dennes änka, född Lamberg, Rich. H. Jobson, L. Berger. Nuvarande ägare är grosshandl. N.G. Sörenssons sterbhus, Stockholm.

Torreby med tillagda hemman i Sjörits m. fl. omfattar nu 5 1/8 mtl med taxeringsvärde av 435.400 kr.

Grosshandlare Sörenssen lät uppföra den slottslika huvudbyggnaden jämte ladugård och flertalet övriga nu befintliga ekonomibyggnader. Här har intet sparats för att allt skulle bli utfört med all den komfort som till dags dato kunnat utexperimenteras på lantbrukets skilda områden.

Torreby har f.n. en kreatursbesättning på 25 hästar och 127 nöt.

.....

Avskrift från Fem socknar i Munkedal.

Torreby finns omnämnt i gamla handlingar redan år 1317, då det förmäles att konung Håkan V. Magnusson då skänkte ett halvt markbol jord i Torreby jämte ett stort antal andra gårdar i Bohuslän till S:t Michaelskapellet i Tönsberg. Gårdsnamnet skrevs då Toreby. Senare har gården ägts av bönder, och i 1573 års jordebok anges bonden Halward som ägare till den del av gården. Den andra gårdsdelen ägdes då av bonden Peder, som skattade en tunna och en skäppa korn, 16 marker smör och två sättingar mjöl.

Munkedals Historia och beskrivningar.

I början av 1600-talet förvärvades Torreby av adelsmannen Henrik Maaneskiöld i Olsnäs på Tjörn, i vilkens släkt även gårdarna Wese och Lingatan i Bro socken befann sig. Maaneskiöld inköpte snart även de kringliggande hemmanen Kila, Sjöritz, Berg, Holmen, Alveden, Risvarp, Ellingeröd, Hensbacka och Svinebacka. Dessa gårdar brukades dock av åbor. Endast gården Kila ligger fortfarande kvar under Torreby.

Efter Henrik Maaneskiöld och hans hustrus död omkring år 1625, gick Torreby i arv till hustruns broder Mads Bagge på Holma och sedan till dennes son Peter Bagge d.y. Denne senare fick emellertid snart dåliga affärer, varför han nödsakades pantsatta hela egendomen till Margareta Huitfeldt.

År 1661 kunde dock fältmarskalken Rutger von Ascheberg på Holma och Dyngge inlösa hela Torreby från Peder Bagge, och Margareta Huitfeldt förlorade utsikterna att inlösa godset.

Efter Aschebergs död år 1693 reducerades godset, så att de gårdar som han själv lagt under Torreby, nämligen Skulevik, Brevik, Lime och Amunderöd, blev indragna till kronan. Men gården Wassby tillkom.

Som ägare till Torreby efter Ascheberg kan nämnas hans måg, översten Georg Lilliehöök. Efter dennes och hans hustrus död år 1738 har Torrebyns ägare varit överstinnan Meck, assessor Virgin, kapten Tegnér, överste Knut Bonde, överste Schultzen, baron Carl Akerhjelm, löjtnant Tharn, Rickhard H Jobsen från Scotland och Lars Berger. Ägare år 1925 var Einar och Olof Sörensson i Stockholm.

De sistnämndas fader, grosshandlaren N.G. Sørensen från Norge, förvärvade Torreby på 1880-talet och uppförde år 1887 det nuvarande ståtliga slottet, och dessutom skapade han ett mönsterjordbruk, varvid han födde 25 hästar och 130 nötkreatur.

Den tillhörande gården Kila hörde under 1500-talet till Morlandagodset, enligt Knut Knutsson-Baads år 1519 upprättade jordebok. I 1573 års jordebok uppges att gården lyder under Holma-godset i Brastad.

Beträffande gården Wassby omtalas i 1659 års jordebok att gården då tillhörde Peder Bagge men var pantsatt hos Margareta Huitfeldt.

Följande torpställen har funnits under Torreby:
Stora Gylteröd, Lilla Gylteröd, Apelvik, Porten, Stensberg och Svinevik.

Följande torpställen låg under gården Kila:

Munkedals Historia och beskrivningar.

Solliden, Klinten, Stenhagen, Kolhagen och Bokten.

Följande torpställen låg under gården Wässby:

Slattene, Holmen, Gökedalen, Sågebacken, Hällan, Skallehuset, Smedholmen och Dalen.

Vid det ting som hölls på Kviström den 28 februari år 1689 förekom följande ärende angående Torreby:

Gårdsfogden på hans höggrevliga excellens, kongliga rådet och fältmarskalken, generalgouvernören högvälborne greve Aschebergs sätesgård Torreby, välbetrodde Jacob Lillia, hade instämt fordom kongliga rådet salig herr Harald Staakes arvingars frälsebonde på Sjöritz, Daniel benämnd, för det han har huggit in på sätesgårdens grund någon alevad till bränne, och det in på kohagens gärdesgård så nära, att gärdesgården nu inte har sitt stöd såsom till förende. Gårdsfogden kom i det samma på Daniel och förbjöd honom att icke röra riset, vilket Daniel ock den gången lämnade, men en annan dag därefterr, då gårdsfogden var bortrest i sin herres ärende, tog Daniel veden bort, påståendes gårdsfogden att Daniel härföre må efter lag plikta.

Daniel mötte och svarade att han inte hade rört veden till sin gård utan fört den neder på sin äng, varest den ännu är liggande. Föregivandes att det är Torreby och Sjöritz samfällda mark och skog, där han har huggit.

Salig herr Harald Staakes arvingars fullmäktige, välaktade Erich Svensson på Möe, har med dess brev hitsänt till rätten gjort dess undskyllan att han förmedelst dess svåra sjukdom ej kunnat i denna sak på dess herrskaps vägnar här bemöta, förmenandes det Daniel ingen orätt gjort, utan det ar samfälld mark och skog, klagandes däröver att Oluf i Fatorp under Torreby sätesgård för några år sedan intagit en stor ängelage i deras samfällda skog.

Detta Torreby har i forna tider hört Baggarna till, som var dansk adel, och Sjöritz var ett svenskt gods under Lakarna. Och han förmenar att det finns skifte- och delesbrev över egendomarna, som dem emellan ar gjort. Varföre som gårdsfogden är nyss till tjänsten kommen, å ena sidan kärande och svarandes fullmäktige ar sjuk, kommo de båda tomhända med bevis, och rätten ingalunda tvivlar med mindre uti en så beskaffad egendom att gamla skiftesbrev måtte på någondera sidan finnas, ty förelade dem rätten att å båda sidor söka så härefter hos herrskapet som andra giltiga bevis framskaffa till nästa ting, varefter rätten skall dem åtskilja medelst dom.

(Ärendet förekom dock inte mera).

Avskrift från Fem socknar i Munkedal.

Ortnamn i Foss (Gunnar Drougge)

Torreby 111 uts.fr.

Var adligt säteri 1697 - 1758.

Ägovidd gemensam med ¼ Fjäll.

Munkedals Historia och beskrivningar.

Thyribö (1317)
Thöreby (1544)
Thurrebye, Thorre- (1586)
Thöre (1615-1616)
Törreby (1697, 1719)
Torre- (1758)

Är kanske, trots skrivning med Th--, ordet "töre", hv. Tyri, n. "kådig fured , tjärved", jfr Töreboda samt Tördal.

Tänkbart vore väl också kvinnonamnet Tyra, fda. Thyri, Thyre, fsv. Thyre, vilket dock tycks vara okänt i Norge, dit ju Bohuslän hört.

.....

Avskrift från Fem socknar i Munkedal.

Livet på Torreby.

När Sörensen i början av 1880-talet köpt Torreby började han omedelbart att rusta upp egendomen. Alla bygganden utom gamla herrgårdsbygganden och dess flygel revs och ersattes med nya. Alla torp lades i bete och gårdens arbetare fick flytta in i prydliga bostäder. En mil privata vägar anlades på godset och Sörensen byggde också om häradsvägen mellan Torreby och Munkedal.

All åkerjord täckdikades med tegelrör, vilket inte var vanligt på den tiden.

På 23 ha lättare jord påfördes 9200 ton lermärjel. Samtidigt gödslades åkerjorden med stora mängder sill. Det var en sillperiod på gång just då.

Allt detta gjorde att det blev rika skördar på Torreby.

År 1887 uppförde Sörensen en slottsliknande byggnad som sedan stod till ägarens förfogande. Det nya huset som kallades "Villan", var byggt av tegel på en stabil granitgrund levererad av AB Kullgrens Enka, Malmön för ett pris av 10.000 kr. Hela villan, fullt färdig, kostade 100.000 kronor och var indelad i 24 rum. Arkitekt för villan var Adolf Emil Melander, Stockholm. Sörensen byggde också nya ekonomibyggnader för gårdens behov. När den nya ladugården stod färdig, importerades jerseykor direkt från Jersey. Dessa blev gårdens nötkreatursstam. För att kunna förädla mjölken från ladugården byggdes mejeri och anställdes mejerska.

Vid bukten nere vid Gullmarsfjorden anlades en ångbåtsbrygga, sjöbod och varmbadhus.

Ångbåtsaktiebolaget Bohuslänska kustens båtar lade till vid Torreby brygga två gånger i veckan och förnödenheter till och från Torreby fraktades med dessa båtar.

Vid Gullmarsfjorden anlades också Apelviks badplats med gångbanor och trampolin.

I de vackra parkerna runt de båda herrgårdsbyggnaderna anlades parkgångar och placerades grönmålad bänkar. Här kunde man göra härliga promenader.

År 1892 var det mycket sill i Gullmarsfjorden. Det var bara att ösa upp sillen i båtar. Två

Munkedals Historia och beskrivningar.

bröder Olsson, som ägde en segelskuta landade varje dag en båtlast med sill vid Torreby brygga, som användes till gödsel. För en båtlast sill betalades 50 kr.

År 1893 tillträdde Sörensen två tillköpta gårdar, Väsby och Fätorp. Väsby ägdes tidigare av tre damer Lundgren. Länsman Sundberg från Dingle hade köpt Väsby på exekutiv auktion för 12.000 kr. Sörensen köpte Väsby för 24.000 kr av Sundberg och Fätorp av Frans Pettersson, som sedan köpte Amunderöd.

Det var sedan dessa två gårdar inköpts som Torreby kom upp i den tidigare angivna arealen (ca 700 ha, varav 150 ha åker, 35 ha beten, 350 ha skog och 165 övrig mark).

På Väsby fanns en mangårdsbyggnad i två våningar och där inrättade Fru Sörensen privat skola för Torreby skolbarn. Barnen undervisades av en Stockholmsdam, Fröken Laura Sandström, född 1872 och i denna skola hade barnen fria läroböcker och annat skolmateriel under första världskriget 1914.

1918 anordnades skolbarnsbespisning på Väsby.

Sörensen byggde också en damm. Ett dammfäste med turubinlucka, bottenlucka och laxtrappa anlades tvärs över en dalgång där en större bäck rann fram. Dammfästet byggdes av Skånska Cementgjuteriet och meningen med detta var att där anlägga ett kraftverk för att förse Torreby med elkraft.

Kraftverket kom dock aldrig till stånd, eftersom det bildades en elektrisk förening, som drog fram el från Trollhättan.

År 1908 anlades en större fruktodling på Torreby. På ett område av 45.000 m² planterades 2.500 fruktträd och byggdes en fruktkällare i två våningar, där frukten förvarades och packades för att sedan levereras till olika firmor (Jmf ovan).

Det var Ture Antonsson som anlade fruktträdgården. Antonsson var född på Torreby och utbildade sig till trädgårdsmästare i Småland. Antonsson fick tyvärr inte se resultatet av sina odlingar, han blev sjuk och avled 1914.

Familjen Sörensen bodde på Torreby på sommaren från 15 juni till 15 september.

Tidigt på våren började förberedelserna för att hinna med att allt skulle vara pyntat och fint till den dag då familjen Sörensen skulle komma. Inget fick se skamfilat och omålat ut. På båda sidor av vägen från porten till villan, skulle allt löv och kvistar vara bortröjt, alla parkgångar kanthuggna, skyfflade och krattade. Parkbänkar uppsatta, rabatterna planterade, fontänen igång och flaggan i topp.

På villatrappan stod Justus Moberg och hälsade paret Sörensen välkomna till Torreby.

Från hemmet i Stockholm kom samtidigt en hel stab av tjänstefolk. Det var bokhållare för kontoret, betjänt, kammarjungfru, husa, bagare, kokerska, köksa och från Torreby underköksa, en flicka i skanken och gårdskarl.

Från Stockholm kom kusken Eriksson och en hästskötare med 4 varmblod, varav 2 vagnshästar och 2 ridhästar.

Munkedals Historia och beskrivningar.

För att i god tid hinna få såväl villan som gamla huset städade och i ordning hade 5 damer med Gerda Augustin i spetsen storstädat både villan och gamla huset.

Dessa 5 damer skötte sedan om tvätten under sommaren för herrskap och tjänstefolk.

Från Bohus-Flatön kom en fiskare som gjorde i ordning 6 båtar, som sjösattes. En segelbåt, en motorbåt och fyra roddbåtar. Denna fiskare stannade på Torreby hela sommaren, för att sköta om båtarna och hålla villaköket med färsk fisk dagligen. När sommaren var slut tog han upp båtarna till vinterförvaring och for tillbaka till sin ö.

När herr och fru Sörensen varit på Torreby några dagar, började deras gäster anlända, och nu fick kusken Eriksson spänna för vagnhästarna framför landåer och droskor. Även en särskild packskjuts sändes iväg för att hämta resgodset. Närmaste järnvägsstation var Munkedal.

Det var först och främst Sörensens barn och barnbarn, familjerna Leuhusen, sex personer, Einar Sörensen, sex personer och Olof Sörensen, fyra personer som gästade Torreby och dessa tre familjer hade med sig sex personliga tjänare på Torreby. Det var släktingar, goda vänner och även kungligheter som kom i olika omgångar.

Det blev fullt upp att göra för kusken och hans hästar, att köra dessa gäster från och till tågen i Munkedal.

Gästerna bodde dels i villan och dels i gamla huset och när gonggongen ringde till middag från apelviksverandan i villan klockan sex, dröjde det inte länge förrän man såg damerna i festklänningar och herrarna i vita byxor och blå kavajer komma gående på parkgången från gamla huset ned mot villan.

Det var inte ovanligt att middagsbordet var dukat för 30 personer och ofta fick kusken Eriksson hjälpa betjänten med serveringen vid middagen. Då middagen var avslutad, samlades man på någon av de stora terrasserna för kaffedrickning. Kvällen användes sedan till olika aktiviteter. En del tog promenader i den vackra omgivningen, andra spelade tennis och barnen lekte. För de som gästade Torreby, gick det åt mycket tid av dagen för att bada och sola, på eftermiddagen hämtades de badande med hästar och vagnar för att i god tid hinna hem till middagen.

Ryttmästare Einar Sörensen och hans son Nils var om förmiddagarna ute och red. Grosshandlare Sörensen själv åkte i en låg promenadvagn dragen av två fjordhästar och körd av herrgårdskusken Flink. Denna promenadåkning pågick i två timmar dagligen och åkturen följde inte alltid gårdens vägar, utan passerade också åkrar och betesmarker. Sörensen inspekterade på så sätt sina ägor och njöt av att se hur växtligheten frodades och att de vackra djuren trivdes.

Från villan till stallet fanns en lokaltelefon, som betjänten i villan använde vid beställning av de skjutsar och ridhästar som erfordrades vid olika tillfällen.

Utöver den matsal i villan som var avsedd för herrskapet, fanns också en matsal för tjänstefolket

Munkedals Historia och beskrivningar.

där 20 stycken tjänare intog sina måltider. Maten lagades av kokerskan och köksan. Underköksan hade sitt arbete i grovköket.

Gårdskarlen var sysselsatt med bortforsling av sopor, tömning av toaletter, lägga is in i kylskåpen, elda varmvattenpannan, bära in ved till köket, hämta mejeriprodukter från mejeriet, hämta trädgårdsprodukter från trädgården och hämta källevatten till karaffinerna på nattduksborden.

Midsommarfirandet var en av höjdpunkterna på Torreby. Alla som bodde på gården blev då bjudna på midsommarfest i gamla huset. Det började med att redan på förmiddagen samlades en del ungdomar som klädde midsommarstången och reste den. Klockan tre började festligheterna i gamla huset med kaffe och dopp, och senare på eftermiddagen bjöds det på smörgåsar, öl och läsk. Sedan blev det dans kring midsommarstången. Efter en stund fortsattes dansen på brygghusverandan och sedan tågade men med spelmännen i spetsen till logen i Sjörits som stod lövad och fin och fortsatte dansen till det började dagas. Det var inte bara Torrebybor som kom till Sjörits för att dansa, det kom ungdomar från andra delar av socknen, och även från Stångenäs kom folk roende i båtar över Gullmarsfjorden till Sjörits för att dansa. Det var fritt inträde till dansen och som ersättning för musiken togs upp spelmanspengar, vilka samlades upp i en hatt, som någon gick runt med bland publiken under paus.

Wilhelm Sörensen och George Moberg lekte ofta tillsammans. Det började med kaniner, kyckingar, fiske, utflykt med ponnyhästen, jakt, inköp av rävnunge, ejderhona mm. De drev också kioskrörelse tillsammans. Lekstugan fick tjänstgöra som affärslokal. Varorna inköptes från Pilegårds lanthandel och transporterades till Torreby med ponnyhästen Puck. Puck var en ölandspanny inköpt från en cirkus. När man startade en resa med Puck stegrade han sig och stod på bakbenen några sekunder innan det bar iväg.

Wilhelm skrev också kupletter om sina släktingar i villan. När han sedan sjöng dessa i villans salong, brukade Georges syster, Linnea ackompanjera honom på piano.

På Torreby var det gott om villebråd och Ryttnästare Einar Sörensen och hans söner Nils och Wilhelm och en del andra herrar brukade komma till Torreby på hösten och vintern för att jaga.

Skogvaktare Skött, som hade hand om fågelhundar och stövare var alltid med på jakten. Justus Moberg och sonen George var också inbjudna till dessa jakter. Vid dessa tillfällen stod Justus fru Augusta för mathållningen till jaktlaget, eftersom köket i villan inte var igång vid den här årstiden.

Trivsamma kvällar, nyårsvakor m.m. firades då tillsammans.

Grosshandlare Nils George Sörensen var en rejäl karl, en stor affärsman och en bra arbetsgivare, och för den tjänare som skötte sitt arbete väl och var energisk, så uppskattades detta av Sörensen på många sätt.

Munkedals Historia och beskrivningar.

Sörensen dog på sitt kära Torreby på sommaren 1917 i en ålder av 84 år. När Sörensen efter sin död låg på lit de parade i ett rum i villan yttrade Justus Moberg: "Grosshandlaren har varit en god husbonde och vi kommer att sakna honom mycket".

.....

Efter Grosshandlaren död, övertog Fru Sörensen Torreby på sin lott och livet på Torreby fortsatte i samma gängor som tidigare. Fru Lezinka Sörensen var född av Ugglas på Forsmarks gods i Uppland, och titulerades därför som friherrinna. Friherrinnan var socialt intresserad och bedrev hjälpverksamhet både i Stockholm och på Torreby. Hon hade stora tillgångar då bouppteckningen efter grosshandlaren slutade på sju miljoner, som var mycket pengar -på den tiden.

Varje julafton utdelades julklappar till alla Torrebybor, bestående av kaffe, socker, smör, risgryn, stearinljus och ett paket till varje person. Friherrinnan lade ned ett stort arbete på alla dessa julklappar, med långa julklappslistor, där varje familj på Torreby var antecknad med födelseår för att barnen skulle få en sak som passade deras ålder.

Vid grosshandlaren död pågick första världskriget, och det var brist på många varor, däribland skodon och allting var mycket dyrt. Friherrinnan beslöt då att de pengar som fanns i grosshandlaren plånbok skulle användas för inköp av kängor till skolbarnen på Torreby. Det blev Justus Moberg som fick i uppdrag att åka till Uddevalla och köpa dessa skodon och se till att varje skolbarn fick rätt nummer på sina skor.

Två gånger om året, i juni och september, skjutsade Flink Friherrinnan runt till alla husen på Torreby. Hon ville höra hur det stod till, och om det fanns några problem var hon inte sen att bistå den, som behövde hjälp.

Friherrinnan var också mycket intresserad av skolan på Väsby och besökte ofta skolan för att höra på undervisningen, och vid dessa tillfällen bjöd hon barnen på godsaker.

På Torreby bodde om sommaren familjen Maré. Fru de Maré var syskonbarn till grosshandlaren och växte upp i det Sörensenska hemmet, där hon var lekkamrat med Sörensens dotter i första äktenskapet. Vid grosshandlaren död fick fru de Maré genom testamente ärva 200.000 kronor. de Maré byggde då en sommarstuga på det nedlagda torpet Svinevik, vackert beläget vid Gullmarsfjorden.

.....

I häststallet var det herrgårdskusken Flink, som basade över stalldrängen och 16 arbetshästar, 2 posthästar, 4 unghästar, 2 fjordhästar och en ponny.

Munkedals Historia och beskrivningar.

Flink var född i Vimmerby år 1857 och flyttade till Torreby samma år som grosshandlaren tillträdde Torreby. Flink var tidigare anställd som kusk hos grosshandlaren vid den stora avverkningen vid Orrefors i Småland. Grosshandlaren avverkade då skog på Orrefors, som han inköpt för 1.000.000 kronor.

Flinks uppgift i stallet var att ha ansvar för hästarnas skötsel och utfodring, köra in unghästar och skjutsa vid olika tillfällen.

Avskrift från Fem socknar i Munkedal.

Nils George Sörensen

Nils Sörensen, föddes 1833 i Dröback, Norge, där han växte upp i en tjänstemannafamilj. Redan som femtonåring tog han hyra på en båt destinerad till Spanien, där han stannade i tolv år. Till en början exporterade han i blygsam skala dun och fjäder till Danmark och senare apelsiner till de nordiska länderna. År 1856 grundade han en grossistfirma i trävaror i Barcelona tillsammans med landsmannen Hans Rasmus Aastrup. Sörensen återvände till Norge år 1860 och samma år flyttade han till Stockholm där han öppnade ett avdelningskontor. Han gifte sig med Magdalena Dahl från Kristiansand, som dog i barnsäng 1861 vid dotterns Magdalenas födelse.

År 1863 slog också Aastrup sig ned i Stockholm och tillsammans drev de firman Aastrup och Sörensen på Slottsbacken 8. I och med att sågverksindustrin redan vid denna tid hade sin tyngdpunkt i Norrland och Dalarna såg kompanjonerna sin chans att expandera. De övertog den s.k. kronosågen i Älvkarleby och anlade Skutskärs sågverk 1869. Firman byggde också en elva km lång flottningsränna för timmer från Dalälven till sågverket i Skutskär. Skutskärs sågverk blev ett av Sveriges största sågverk.

År 1872 löste Aastrup ut Sörensen ur firman, för en summa av 2.225.000 kronor. Sörensen hade nu resurser både till att grunda en ny firma och till ett fastighetsköp på Blasieholmen för en summa av 303.000 kr.

År 1880 lät Sörensen renovera fastigheten på Blasieholmen så att den fullt och färdig kostade 1.500.000 kr. Fastigheten som kallades Fersenska palatset bestod av 24 lägenheter omfattande 206 rum samt 24 kök och var efter renoveringen fullt modern.

Sörensen köpte skogar i Småland, Östergötland och Värmland och grundade år 1872 en traförelingsfabrik i Sävenäs utanför Göteborg vilken år 1874 ombildades till AB. Sörensen anlade också en ångsåg i Karlstad. Det sågade virket fraktades med båt från sågverket i Karlstad genom Göta kanal till Sävenäs, där det förädlades till fin exportvara och exporterades till olika länder.

Sörensen var också initiativtagare till bildandet av en skogsplanteringsfond. Medel till denna skulle avsättas genom exportavgifter på trävaror. Exportören skulle få tillbaka erlagda avgifter sedan han planterat awerkade områden. Sörensens program var att skog skall skapa skog.

År 1872 gifte Sörensen om sig med Lezinka af Ugglas född 1847, från Forsmark i Uppland. De fick fyra barn som hette Lezinka, Ingegärd, Einar och Olof. Ingegärd dog innan hon blivit

Munkedals Historia och beskrivningar.

vuxen.

I början av 1880-talet köpte Sörensen det gamla, anrika godset Torreby. Sörensen hade genom sin fabrik i Sävenäs, fått en viss förankring på västkusten och då han behövde ett sommarställe för sig och sin familj passade Torreby med sin vackra natur och sitt läge vid Gullmarsfjorden alldeles förträffligt.

Men det var inte bara till ett sommarställe som Sörensen köpte Torreby. Han ville göra om Torreby till ett mönsterjordbruk och började omedelbart rusta upp egendomen.

Sörensen var också uppfinnare. Bland annat fann han upp ett dörrtryck som såg ut som en pistolkolv. Fördelen med detta var att kläder man hade på sig inte hakade tag i detta tryck som ofta sker med de vanliga.

En annan uppfinning var torobasystemet, ett sätt att ta tillvara virket bättre vid lådtillverkning. För att man till eftervärden skulle få se hur uppfinningen kom till, lät Sörensen år 1914 sätta upp en bronstavla på sankareberget sydväst om villan med följande text:

*"Sommaren 1904 upprann i denna skogspark första tanken på ett nytt träförädlingsystem nämligen torobasystemet efter Torreby. Torobasystemet är numera känt och ivrigen eftersökt i stora delar av jordklotet.
Torreby 1914".*

Grosshandlare Nils George Sörensen var en rejäl karl, en stor affärsman och en bra arbetsgivare, och för den tjänare som skötte sitt arbete väl och var energisk, så uppskattades detta av Sörensen på många sätt.

Sörensen dog på sitt kära Torreby på sommaren 1917 i en ålder av 84 år.

När Sörensen efter sin död låg på lit de parade i ett rum i villan yttrade Justus Moberg: "Grosshandlaren har varit en god husbonde och vi kommer att sakna honom mycket".

Munkedals Historia och beskrivningar.

von Ascheberg

Var en svensk, grevlig ätt, som kom till Sverige från Kurland. Ursprungligen lär ätten härstamma från Italien. På 1400-talet förekommer släkten i både Westfalen och Östersjöprovinserna. Rutger von Ascheberg flyttade till Sverige. Den svenska grenen dog ut redan med hans barn.

Rutger von Ascheberg

Rutger von Ascheberg (skrev sig själv som Aschenberg) var härförare. Han föddes den 2 juni 1621 i Kurland och dog den 17 april 1693 i Göteborg. Hans far, var arvherre till Abgullen i Semgallen.

Redan som 13-åring sändes han av sin far ut i det stora tyska kriget. Där började han sin bana som page i Bernhards av Weimar här. Som sådan var han närvarande i slaget vid Nördlingen. Sedermera tog han tjänst som ryttare vid lantgreve Freriks av Hessen-Kassel regemente i Banérs här och deltog i Torstenssons fälttåg.

Först 1644, under tåget mot Danmark, blev han kornett och, sedan han utmärkt sig även i slaget vid Jankowitz, 1646 ryttmästare. 1651 blev Ascheberg anställd som överamtman i en del av Hessen-Darmstadt.

Vid början av det polska kriget förmådde honom emellertid Karl X genom egenhändiga brev att sätta upp ett regemente och därmed åter gå i svensk tjänst. Han befordrades därefter snart till överste och rättfärdigade konungens tillit genom lysande bragder i både det polska och det danska kriget, t. ex. i slagen vid Colombo och Warschau, på tåget över de isbelagda Bälten och vid stormningen av Köpenhamn.

När förmyndarestyrelsen, enligt löfte, lät upplösa hans regemente och med otack lönade hans stora förtjänster, lät Ascheberg övertala sig att slå sig ned i Sverige, och då man snart behövde bistånd av hans tapperhet, efterson staden Bremen genom att återropa sin riksfrihet, vägrade hyllning, utnämndes han 1664 till generalmajor och, sedan han under Karl Gustav Wrangels överbefäl deltagit i fälttåget mot Bremen och lyckligt återfört sina trupper till Sverige, 1670 till generallöjtnant.

Höjden av ära och ryktbarhet nådde Ascheberg i det sedan följande danska kriget, i vilket hans trohet och tapperhet gjorde honom till Karl XI:s förklarade gunstling.

1675 lyckades han rädda Bohuslän från infall av den norska hären. Följande året kallade konungen honom till sin egen sida och företog på hans tillstyrkan slaget vid Halmstad. Aschebergs tapperhet och råd bidrog även till de följande framgångarna och till krigets lyckliga slut. Den sparsamme Karl XI överhopade honom med gåvor och nådebevis.

Ascheberg utnämndes till friherre 1673 med Kastellgården som friherreskap, till general 1674, fältmarskalkslöjtnant 1677, fältmarskalk 1678, generalguvernör över Göteborg, Bohuslän och Dal 1679 samt, efter J. Gyllenstjernas död, 1680, över Skåne, Halland, Göteborg och Bohuslän.

Munkedals Historia och beskrivningar.

1681 blev han kungligt råd och 1687 greve.

I grevbrevet säger konungen att Gud genom Ascheberg givit honom segern vid Landskrona.

Efter Aschebergs död skrev samme konung i sin dagbok, att Ascheberg i kriget varit hans läromästare och preceptor, samt infann sig i Göteborg för att bevista hans begravning.

Som generalguvernör visade sig Ascheberg lika utmärkt i fredliga värv som tidigare i krigiska. Han återställde ordning och välmåga i de härjade landsdelarna, ordnade indelnings- och reduktionsverken samt lyckades med Sverige fast införliva de från Danmark lösryckta landskapen.

Även Lunds högskola, som blivit upplöst under kriget, blev genom hans nit och omsorg åter satt i full verksamhet.

Ascheberg hade ej mindre än 25 barn; men hans grevliga ätt utgick på manssidan redan med sonen, generallöjtnanten Kristian Ludwig Ascheberg, som dog 1722.

Längst av barnen levde hans utmärkta dotter Margareta, född 1671, död 1753, gift 1691 med översten Kjell Kristoffer Barnekow och änka redan 1700.

Hon tycks ha ärvt sin fars stora duglighet, mod och arbetsförmåga samt skötte t.o.m. sin avlidne mans regemente. Till följd av sin moderliga omsorg för en stor mängd underlydande på sina gods i Skåne efterlämnade hon ett ärat och välsignat namn.

.....

Avskrift av brev från H. W. Franck.

*Jälla Säteri pr Uppsala,
15.9.30.*

*Riksantikvarien m. m.
Herr Prof S. Curman,
Stockholm.*

Omkring 1865 undergick Foss kyrka i Bohuslän en mindre reparation, varvid ett nytt korgolv inlades. Då det gamla korgolvet bröts upp var jag som liten pojke närvarande och fick då se, att en gravkammare, som förut ej var känd, upptäcktes. Om jag ej missminner mig förvarades där 3 stora likkistor och 2 mindre, vari barn efter Fältmarskalken Ascheberg förvarades, som angavs på silverplåtar å varje kista. Alla liken voro balsamerade och väl bibehållna och klädda i guld och silverstickade svepningar. Det nya korgolvet lades sedan in, utan att något gjordes för gravkammarens bevarande och jag kan ej minnas, att jag såg i kyrkboken någon anteckning om denna upptäckt.

Nyligen kom jag att tänka på detta barndomsminne, då jag i "Julhälsningar från Göteborgs stift" läste om den senaste restaureringen av Foss kyrka, men häri omnämndes ej med ett ord om denna gravkammare. Icke heller har jag funnit någon anteckning härom i "Holmbergs beskrivning över Bohuslän", oaktat Holmberg var präst och ofta lämnat ganska noggranna

Munkedals Historia och beskrivningar.

beskrivningar av kyrkorna i Bohuslän. Jag har därför tänkt, att jag möjligen är den ende levande, som sett gravkammaren och har därför velat fästa hr Riksantikvariens uppmärksamhet på saken ifall det möjligen kan hava något kulturhistoriskt värde.

Gravkammaren är belägen snett emot altarbordet åt väster strax utanför altarringen.

Fältmarskalken Ascheberg ägde egendomen Torreby i Foss socken där han ofta vistades mellan krigen. Om jag ar rätt underrättad äges Torreby nu av Major Sörensen i Stockholm, som kanske har intresse av, att denna gravkammare bevaras. Som hr Riksantikvariern redan säkerligen vet vilar Fältmarskalken Ascheberg och hans maka och några barn i det Aschebergska gravkoret i Kristine kyrka i Göteborg.

Om hr Riksantikvariern möjligen vidtager någon åtgärd vore jag tacksam, om jag möjligen skulle kunna få någon underrättelse härom.

*Med utmärkt högaktning
H. W. Franck.*

.....

Rutger von Ascheberg

Ett av de stora namnen i Bohuslänns historia är Rutger von Ascheberg.

1661 fick han som donation 16 hemman, det s.k. Stenungsögodset, i Norums, Foss och Skredsviks socknar.

Här var det alltså fråga om kronogods som övergick till frälse. Men samma år har Ascheberg dessutom av olika bohuslänska adelspersoner köpt ca 70 frälsehemman, förutom de två säterierna Holma och Torreby, d.v.s. ungefär 1/8 av all jord av frälsenatur i länet.

Samma år eller något av de närmast följande tillhandlade han sig ytterligare ett säteri, Blomsholm, med 10 underlydande hemman. Hastigt hade Ascheberg sålunda gjort sig till en av Bohuslänns största jordägare, överträffad bland adeln bara av Dorotea Bjelke på Morlanda och Margareta Huitfeldt på Sundsby.

Genom hans godsköp decimerades dessutom den gamla adeln i länet. Holma och Torreby med underliggande gods hade tillhört Peter Bagge d.y. och med försäljningen till Ascheberg försvann baggesläkten ur landskapet.

Blomsholms försäljning medförde att släkten Nettelhorst avträdde från den bohuslänska scenen. En god del av sina strögods köpte Ascheberg från en tredje adelsfamilj i Bohuslän, från översten för det norska "Bahusiske" regementet Johan Firchs.

Firchs var som kurländare i själva verket landsman till Ascheberg, men som hög dansk-norsk officer hörde han till de bohuslänska adelsmän, som inte kunde acceptera svensk regim. Samtidigt som han gjorde sig av med sina strögods till Ascheberg, sålde han sitt säteri Åby till Margareta Huitfeldt. Därmed utträdde även han ur landskapets historia.

För en så fåtalig församling som Bohuslänns adel vid denna tid utgjorde var allt detta en icke

Munkedals Historia och beskrivningar.

obetydlig åderlåtning.

Giftermålsförbindelser ökade ytterligare Aschebergs inflytande bland provinsens adel. Två av Dorotea Bjelkes söner, Jens och Kristian Bildt, gifte in sig i Aschebergs familj. Hon själv, länets största godsmagnat, gifte f.ö. senare om sig med en svensk officer, kapten Gabriel Rosensköld.

Förbindelsen mellan släkterna Ascheberg och Bildt ledde på 1670-talet till att ytterligare ett bohuslänskt säteri, Ström, övergick i Aschebergs ägo. Vid mitten av 60-talet hade han dessutom grundat ett nytt säteri, Gullmarsberg. Han fortsatte över huvud taget ända fram till reduktionen att genom donationer, förlänningar, byten och köp utöka och avrunda sina domäner i Bohuslän. Det friherreskap, som förlänades honom 1674, inbringade honom sålunda Kastellgården vid Bohus och räntorna av över 90 skatte- och kronohemman. Till sist innehade Ascheberg, utom säterierna och Kastellgården, drygt 250 hemman, d.v.s. 1/10 av länets hela jord och kanske 1/5 av dess frälsehemman.

.....